

.....

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

.....

УДК 342.2

М. М. Кухта

аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВІЙСЬКОВІ СУДИ В УКРАЇНІ – СУЧАСНА ПОТРЕБА СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено аналіз тверджень науковців та експертів щодо доцільності відновлення військових судів в Україні. Обґрунтовані пропозиції внесення змін до законодавства щодо створення та діяльності військових судів. Визначено роль та місце військових судів у судовій системі України.

Ключові слова: військовий суд, судова система, військовий суддя, Збройні сили України, військові формування, військові злочини.

Постановка проблеми. Як показує світовий досвід, виробництво військової зброї, підвищення обороноздатності країни впливає як на безпеку держави, так і на зростання економіки та покращення міжнародного іміджу країни. Враховуючи загальнодержавну ситуацію в Україні (бойові дії на сході країни), пріоритетом для держави має бути зміцнення її обороноздатності, щоб протистояти агресору. У першу чергу, слід зосередити увагу на належній організації вимог до військової дисципліни Збройних сил України, що є основою їхньої боєздатності. Адже одним із визначальних факторів діяльності Збройних сил України є налагоджена структура військової юстиції, ключовим елементом якої є військовий суд. Аналізуючи останні події, що відбуваються на сході України, варто зазначити, що держава потребує відновлення військових судів. Із початком бойових дій у зоні антитерористичної операції стається чимало тяжких злочинів, наприклад, державна зрада та дезертирство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про необхідність відновлення вій-

ськових судів в Україні твердять багато вітчизняних учених, зокрема, Р. Куйбіда, С. Оверчук, О. Ткачук, В. Шишкін тощо. Крім того, до Верховної Ради України на розгляд вже подано два законопроекти щодо відновлення військових судів.

Метою статті є визначення доцільності запровадження військових судів та їх місця в судовій системі України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. № 3018-III (стаття 19) військові суди належали до загальних судів і здійснювали правосуддя у Збройних силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Військовими судами в Україні були військові суди гарнізонів, апеляційні суди регіонів та Військово-морських сил України, військові судові палати апеляційного та касаційного судів України та Військова судова колегія Верховного Суду України.

В. Сердюк вважає, що визнання військових судів частиною єдиної системи судів загальної юрисдикції, здійснення ними правосуддя за нормами, встановленими процесуальними кодексами Укра-

їни, поширення всього комплексу прав і гарантій, передбачених Законом України «Про статус суддів», на суддів військових судів, використання цими судами демократичних засад судочинства (гласність судового процесу, участь народних засідателів – військовослужбовців у здійсненні правосуддя, колегіальність розгляду визначеного процесуальним законом кола справ тощо) свідчить про впровадження в організацію військових судів України прогресивних форм судоустрою [1, с. 94].

До 2010 р. усі кримінальні справи щодо військовослужбовців, а також адміністративні справи у спорах військовослужбовців із командуванням розглядалися саме військовими судами, що стояли на сторожі дисципліни та правопорядку у військах.

Починаючи з 2004 р., у засобах масової інформації з'явилися публікації про місце військових судів у системі вітчизняного правосуддя. Були наведені твердження, ніби розгляд справ у таких судах суперечить принципам демократії, а сам факт розгляду справи військовими судами є порушенням прав людини. Деякі автори, зокрема і колишній міністр юстиції України О. Лавринович, пропонували ліквідувати військові суди, стверджуючи, що їхній статус порушує конституційні гарантії незалежності судів в Україні та не узгоджується з Європейською Конвенцією, яка зобов'язує забезпечувати кожній людині судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону [2].

Дозволимо собі зауважити, що думки окремих осіб (тих, хто виступав за ліквідацію військових судів) про те, що військові суди не є незалежними і безсторонніми, необґрунтовані. А твердження про те, що військові суди виконують волю військового командування та не забезпечують громадянських прав військовослужбовців, підривають авторитет держави та її Збройних сил. Як «доказ» проти військових судів використовувалися рішення Європейського суду з прав людини у справах за позовами військовослужбовців Великобританії, Нідерландів, Швейцарії та Туреччини.

На думку О. Ткачука, порівняльний аналіз організації військового правосуддя

в різних країнах дозволяє більш об'єктивно оцінити механізм забезпечення прав військовослужбовців в Україні і не суперечить гарантіям, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. При цьому він вважає, що з урахуванням проблеми практичної реалізації судово-правової реформи і незгодженості військової реформи потрібно говорити не про ліквідацію, а про необхідність збереження військових судів [3].

Р. Куйбіда відзначав, що ліквідація військових судів не відкидатиме можливості запровадження в судах загальної юрисдикції спеціалізації суддів із розгляду справ у галузі військових правовідносин, однак правовий статус таких суддів не повинен мати ніяких особливостей [4, с. 9].

Схожу позицію висловлював і В. Шишкін, який пропонував скасувати військові суди, а справи передати на розгляд до звичайних судів, утворивши в них спеціалізацію суддів для розгляду справ про військові злочини [5, с. 110]. На думку С. Оверчука, такий спосіб внутрішньої спеціалізації окремих судів є доцільним тільки у разі створення відповідних судових палат [6].

Так, Концепція вдосконалення судівництва, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 закріплює, що у судовій системі України не повинно бути такого виду судів, як військові суди. Ліквідація військових апеляційних судів Західного та Південного регіону, військових місцевих судів Вінницького, Миколаївського, Ужгородського, Чернівецького та Чернігівського гарнізонів була передбачена Указом Президента України від 6 липня 2006 р. № 599/2006. Згодом комітет з питань правової політики у своєму висновку зазначив, що припинення діяльності військових судів пов'язане з уведенням у дію з 1 вересня 2005 р. Цивільного процесуального кодексу України, який не передбачає категорії справ, підсудних військовим судам. Загострило питання наявності військових судів скорочення чисельності особового складу Збройних сил України. Ще однією передумовою, на думку Я. Романовського, може бути те, що судді військових судів мали особливий статус, зокрема перебували на військовій службі, мали військові

звання, отримували доплати за військові звання. Це суперечило принципу єдності статусу суддів і не відповідало європейським стандартам, як їх тлумачить Європейський суд з прав людини [7, с. 240].

Із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 р. № 2453-VI Указом Президента України від 14 вересня 2010 р. № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних і військових місцевих судів», який набув чинності 15 вересня 2010 р., були ліквідовані військові суди. Заступник голови Адміністрації президента аргументував тоді ліквідацію військових судів тим, що це необхідно для забезпечення конституційного принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя. За його словами, існування військових судів порушувало вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд, що неодноразово відзначав у своїх рішеннях ЄСПЛ [8].

Відповідно, цим актом було завершено довготривалу громадську дискусію щодо доцільності існування військових судів у судовій системі України, розрубавши гордіїв вузол. Проте ліквідація військових судів не означає вирішення проблем, що ми зараз і спостерігаємо.

У зв'язку з проведенням антитерористичної операції на певних територіях держави, законодавчий орган за допомогою реституції знову намагається відновити військову юрисдикцію. У парламентському комітеті з питань правової політики та правосуддя знаходиться законопроект № 2557 щодо доповнення вітчизняного судоустрою судами військової юрисдикції. Автори документа переконані, що реалізація ідеї знаходиться виключно у площині чинного законодавства – закону про судоустрій і статус суддів – і залежить лише від послідовного внесення змін у нормативні акти та процесуальні кодекси [9].

Заступник голови комітету з питань правової політики та правосуддя вважає, що, з огляду на ситуацію в зоні проведення АТО, відновлення військового судочинства в державі навіть не підлягає обговоренню. Оскільки в Україні вже працює військова прокуратура, то виникає необ-

хідність збалансувати всю систему правосуддя. Необхідно при цьому враховувати «злободенні реалії», зокрема економічну ситуацію й факт перебування країни в особливому періоді. Він вважає, що на сьогодні є дві концепції відновлення військового судочинства:

1) шляхом створення військових судів як окремої ланки в системі національних судів, визначених законодавством про судоустрій;

2) альтернативне запровадження військових колегій у судах у складі палат із кримінальних справ (за спеціалізацією суддів у справах про військові злочини або злочини, вчинені військовослужбовцями) [10].

Суддя Верховного Суду України О. Волков вважає, що військова спеціалізація судів і суддів потрібна для покращення доступу до правосуддя, для оперативного, об'єктивного, неупередженого й фахового вирішення спорів або розгляду кримінального звинувачення. На його переконання, ця специфічна сфера суспільних правовідносин потребує не лише спеціальної підготовки й знань суддів, а й концентрації вказаних нормативно-правових актів, відповідної інформації у військових судах усіх рівнів. А в системі військових судів конституційний принцип спеціалізації є не тільки базовою засадою побудови їхньої системи й підставою для створення окремого військового суду, а ще й елементом внутрішньої організації військового суду будь-якого рівня. Спеціалізація судів і суддів дасть у майбутньому результат у вигляді провадження такими судами справедливого військового судочинства, а судові рішення не матимуть нарікань і оскаржуватимуться менше, ніж зараз [10].

С. Оверчук вважає, що військові суди є необхідною складовою як військової, так і кримінальної юстиції в Україні. Впровадження військового правосуддя має відбуватися не у формі механічного відновлення радянської системи військових трибуналів, а шляхом створення військових судів на якісно нових засадах. Питання їх діяльності нерозривно пов'язане з цілим комплексом проблем судоустрою, судочинства, державної влади, вирішення яких повинне мати комплексний харак-

тер. Науковець стверджує, що в Україні є доцільним створення системи спеціалізованих військових судів, які б відповідали міжнародним стандартам з точки зору як організації, так і механізму здійснення правосуддя у Збройних силах [6].

В. Німченко зауважує, що військовий суддя насамперед є офіцером, а отже, і наказ забезпечувати правосуддя і захищати права військовослужбовців для нього має істотне значення. Життя показало, що Україна, перебуваючи в буферній зоні, повинна мати ту інстанцію, яка б захищала людей у погонах, тобто треба розглядати це питання у розрізі постійно діючих установ – військових судів. А щодо справ, які розглядатимуть ці установи, то їхню юрисдикцію необхідно поширити на всі правовідносини, суб'єктами яких є військові [9].

На думку В. Топчія, складна внутрішня ситуація в Україні, істотне збільшення військових злочинів зумовлюють необхідність діяльності в нашій державі військових судів. При цьому законодавцю необхідно врахувати не тільки специфіку цієї ситуації в Україні, а й використати досвід функціонування військових судів у країнах Європейського Союзу [11].

Зважаючи на те, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII і надалі не передбачено існування військових судів, хочемо застерегти, що така позиція законодавчого органу є некоректною. Адже виходячи з усіх вищенаведених позицій науковців і суддів, підсистема військових судів необхідна для судової системи України, оскільки правосуддя у військових формуваннях повинні здійснювати саме військові суди, а отже, і вирішувати питання про призначення покарання за злочини, вчинені військовослужбовцями. Відповідальність і покарання як для цивільних громадян, так і для військовослужбовців має бути встановлена виключно законом. Проте дезертирство на полі бою, вчинене військовослужбовцем зі спецпідготовкою і звичайним недавно мобілізованим громадянином, дещо відмінні за елементами складу злочину. Вважаємо, що для належного виконання судових функцій із зазначених категорій справ та з метою

винесення не лише законних, але і справедливих рішень такі питання має розглядати військовий суд. При цьому існування військових судів жодним чином не порушуватиме вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд.

З приводу питання відновлення військових судів в Україні варто зауважити, що для якісного розслідування злочинів потрібні компетентні представники Феміди. Зокрема, військовий суддя повинен бути обов'язково офіцером, який має високий рівень юридичних і професійних військових знань. Саме це і є об'єктивною гарантією забезпечення військовослужбовцям та іншим особам конституційного права на кваліфікований судовий захист їхніх прав і свобод.

Це питання частково розглядалося у 2015 р. під час круглого столу на тему: «Запровадження інституту військових судів в Україні», де були присутні представники Верховного Суду України (зокрема й ті, що колись працювали у військових судах до їх ліквідації), представники Генеральної прокуратури України та народні депутати України.

Цікавою є позиція судді Верховного Суду України О. Волкова: «Відкриваючи Кримінальний кодекс, главу «Військові злочини», бачимо, що всі частини цієї статті бланкетні, вони відсилають до норм військового законодавства, до статутів, до наказів, до директив, до формулярів, до всього військового законодавства. Це необхідно знати і цей нормативний матеріал має бути у судді, який вирішує справу конкретну, маємо на увазі, за кримінальним звинуваченням у цьому конкретному злочині. У суддів, які не забезпечені цим матеріалом, виникають певні складнощі: судді мають оперувати тільки тими матеріалами, які слідчий поклав чи не поклав до матеріалів кримінальної справи. Суддя не є фахівцем у сфері військового законодавства, і зробити його таким для розгляду однієї чи кількох справ за короткий час неможливо. Є варіант: можна забезпечувати приблизно 6 тисяч суддів цим нормативним матеріалом, дати допуски, провести відповідне навчання кілька

років у сфері військового законодавства. Але кількість цих справ менша, ніж кількість загальних кримінальних справ. Що стосується інших питань, з яких судді необхідно мати фахові знання, – це оскарження дій військового командування в порядку проходження служби. Хіба зараз не виникає проблем визнання статусу учасника бойових дій, визнання статусу військовослужбовця, військової частини, порядку речового, пайкового, грошового забезпечення, призначення пенсії, звільнення зі служби, призову на службу? Всі ці питання вирішувалися військовими судами в Україні» [12].

Висновки і пропозиції. Збільшення кількості військових злочинів, бойові дії на сході України, реформування Збройних сил України, міжнародний досвід – все це зумовлює відновлення системи військових судів. Вважаємо, що на законодавчому рівні потрібно передбачити створення в українській судовій системі підсистеми військових судів, діяльність яких спрямована на охорону від будь-яких посягань на безпеку України, боєздатність її Збройних сил та інших військових формувань, а також на захист прав і свобод військовослужбовців та мирних громадян. Саме діяльність військових судів як складової частини судової системи України реально підвищить можливість кваліфікованого захисту прав і свобод військовослужбовців, посилить гарантії доступності для них суду та здійснення правосуддя у військових формуваннях, передбачених законодавством України.

На законодавчому рівні слід визначити підсудність військовим судам таких категорій справ щодо:

1) злочинів, вчинених військовослужбовцями Збройних сил, Прикордонних військ, Служби безпеки України та інших військових формувань, а також військовозобов'язаними під час проходження ними зборів;

2) шпигунства;

3) злочинів проти встановленого порядку несення служби, вчинених особами начальницького складу виправно-трудових установ;

4) адміністративних правопорушень військовослужбовців;

5) скарг військовослужбовців на неправомірні дії військових службових осіб і органів військового управління;

6) захисту честі та гідності, сторонами у яких є військовослужбовці або військові організації;

7) інші справи, пов'язані з захистом прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ і організацій.

Отже, з огляду на нестабільну ситуацію в Україні та поділяючи думки деяких науковців, доходимо висновку, що в державі необхідно відновлювати військові суди, підіймати довіру народу до Збройних сил і відбудовувати авторитет держави, знищений державними зрадниками та шпигунами.

Список використаної літератури:

1. Сердюк В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією : автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / В. Сердюк ; – Київ, 2003. – 22 с.
2. Військові суди в Україні пропонується ліквідувати через суперечність їх існування вітчизняному та міжнародному законодавству [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/news/3212>.
3. Ткачук О. Військові суди України як складова частина судів загальної юрисдикції / О. Ткачук // Право України. – 2006. – № 4. – С. 117–119.
4. Одиссея військових судів // Юридичний вісник України. – 2005. – №15. – С. 8–9.
5. Шишкін В. Військові суди через призму правової держави / В. Шишкін // Право України. – 2004. – № 4. – С. 107–110.
6. Оверчук С. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні / С. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/n1/15osvyvu.pdf>.
7. Романовський Я. Становлення військового судочинства у країнах Європи / Я. Романовський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Держава та армія». – 2012. – Вип. 724. – С. 240–245.
8. Верховний суд підтримує відновлення військових судів в Україні.

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/arch/ukraine/09sep2015/widnowlennjawijjsjkowuxsudiw.html>.
10. Відновленню військових судів в Україні чинить опір сама... Конституція? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/118588vidnovlennyu_viyskovih_sudiv_v_ukraini_chinit_opir_konstituc.html.
11. Військові суди повернуть до системи правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/news/5379/>.
12. Топчій В. Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз / В. Топчій // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 2. – С. 170–174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arvu_2016_2_44.
13. Стенограма круглого столу на тему: «Запровадження інституту військових судів в Україні» від 09 вересня 2015 р. під головуванням заступника голови комітету з питань правової політики та правосуддя С. Алексєєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/30590.pdf>.

Кухта М. М. Военные суды в Украине – нынешняя потребность общества

В статье проведен анализ подходов ученых и экспертов к целесообразности возобновления военных судов в Украине. Обоснованы предложения внесения изменений в законодательство о создании и деятельности военных судов. Определена роль и место военных судов в судебной системе Украины.

Ключевые слова: *военный суд, судебная система, военный судья, Вооруженные силы Украины, военные формирования, военные преступления.*

Kukhta M. Military courts in Ukraine – the current need of society

The article analyses statements of scientists and experts on the feasibility of restoring the military courts in Ukraine. Proposals amending the law on the establishment and activities of military courts are grounded. Set the role and position of military courts in the judicial system of Ukraine.

Key words: *military court, judiciary, military judge, Armed Forces of Ukraine, military units, military crimes.*